

Kansanterveystieteen ekologinen käänne — Kohti ekososiaalista terveysparadigmaa

Ilmastonmuutos, biodiversiteettikato, maaperän köyhtyminen ja vesistöjen saastuminen ovat esimerkkejä planeetallamme käynnissä olevista ekosysteemien kriiseistä. Näiden ekokriisien on tunnistettu vaikuttavan suoraan ja epäsuorasti, lyhyellä ja pitkällä tähtäimellä myös ihmiskunnan terveyteen. Ekologinen näkökulma onkin tullut yhä vahvemmin näkyväksi kansainvälisesti myös terveystieteen piirissä. Suomalaiseen kansanterveystieteeseen ja sen sovellusaloihin, kuten terveyden edistämisen politiikkaan, ekologinen näkökulma odottaa kuitenkin kiinnittymistään.

Vertailemme tässä artikkelissa terveystieteissä käytettyjä ekologisesti orientoituneita käsitteitä ja näkökulmia. Näitä ovat One Health, EcoHealth, Planetary Health ja Ecological public health. Näiden lisäksi esittelemme muilta tieteenaloilta tutun ekososiaalisen paradigman. Näiden pohjalta hahmottelemme uuden ekososiaalisen terveysparadigman suuntaviivat. Tarkoituksena on lisätä ekologisesti orientoituneiden käsitteiden tunnettuutta Suomessa sekä punnita niiden mahdollisuuksia ja rajoitteita. Artikkelin perustuu aiempaan kirjallisuuteen, jonka avulla kuvaamme edellä mainittujen käsitteiden yhtäläisyyksiä ja eroja.

Terveystieteiden alalla on käytössä useita ekologisesti orientoituneita käsitteitä, joissa on yhtäläisyyksiä, mutta myös selkeitä eroja. Näiden käsitteiden rajoitteena on, että ne eivät pureudu ekokriisien, ja siten myös ihmisten terveyteen vaikuttaviin juurisyihin, kuten talouskasvun ihanteeseen ja ihmisen tuhoavaan luontosuhteeseen. Hahmottelemamme ekososiaalinen terveysparadigma ottaa huomioon käytössä olevien käsitteiden puutteet. Siinä terveys ymmärretään holistisena kokonaisuutena, ihmisen luontosuhde relationaalisena, ekologiset determinantit keskeisinä kansanterveyden määrittäjinä, ja talouskasvu ekologisten kriisien, niistä aiheutuvien terveyshaittojen sekä terveyden eriarvoisuuden juurisyyinä. Esitämmekin ekososiaalisen terveysparadigman omaksumista vaikuttavamman ekologisen käänteen mahdollistamiseksi niin kansanterveystieteen ajattelussa kuin käytännöissäänkin.

ASIASANAT: kansanterveystiede, ekokriisi, ekologiset näkökulmat terveyteen, ekososiaalinen

KATJA KUUKKA, ANNASTIINA LEHTONEN, JUTTA PULKKI

YDINASIAT

- Aikamme ekokriisit vaikuttavat ihmisten terveyteen ennennäkemättömällä tavalla.
- Perinteinen kansanterveystiede ei huomio ekologisia terveyden determinanteja, minkä vuoksi tarvitaan ajattelun muutosta.
- Maailmalla yleistyneet ekologiset lähestymistavat terveyteen ovat lupaavia, mutta eivät sisällä välttämättömiä muutoksen ajureita.
- Ekososiaalinen terveysparadigma on ihmisen ja luonnon keskinäisriippuvuuden huomioon ottava suuntaus, ja uuden ekososiaalisen kansanterveystieteen perusta.

TAUSTA

Maaailman terveysjärjestö WHO on nostanut ilmastomuutoksen yhdeksi kymmenestä globaalia terveyttä uhkaavista tekijöistä vuonna 2019 [1]. Ilmastomuutos ei ole ainoa meneillään oleva ekosysteemien kriisi, vaan samaan aikaan planeettaamme uhkaa esimerkiksi biodiversiteettikato, maan ravinteiden köyhtyminen ja vesistöjen saastuminen. Nämä ekokriisit vaikuttavat suoraan ja epäsuorasti, lyhyellä ja pitkällä tähtäimellä, ja usein monimutkaisten prosessien kautta myös ihmiskunnan terveyteen [2,3].

Kansanterveystieteilijöille tärkeässä Ottawan julistuksessa vuodelta 1986 tunnustettiin ihmisen ja ekosysteemien yhteenkietoutuneisuus sekä tarve ottaa huomioon ihmisen terveyden lisäksi myös luonnon hyvinvointi terveyden edistämässä [4]. Tämän ei kuitenkaan voi sanoa toteutuneen. Kansanterveystieteen fokus on viime vuosikymmenet ollut sosiaalisissa terveyden määrittäjissä tai suorissa ympäristöuhkissa ekologisen, eli laajemmin ihmisen ja luonnon keskinäisriippuvuuteen keskittyvän toiminnan sijaan [5, 6, 7]. Lisäksi Ottawan julistuksessa sivuttiin ajatusta, että länsimainen elämäntapa on ekologisesti kestävämmällä pohjalla. [4] Myös tämä näkökulma on kansanterveystieteessä ja sen sovellusaloilla jäänyt vähälle huomiolle [5].

Länsimaisella elämäntavalla viitataan ennen kaikkea talouskasvuun ja sitä ylläpitävään materiaaliseen kulutukseen. Niin kansanterveystieteessä kuin muillakin ihmisen hyvinvointia käsittelevillä aloilla on perinteisesti nojaututtu käsitykseen, että talouskasvu itsessään tuottaa hyvinvointia ja terveyttä [8, s. 71–72]. Varmasti osin tästä johtuen ei talouskasvuun perustuvaa yhteiskuntajärjestystä ekokriisien merkittävänä vaikuttimena ole otettu kansanterveyden alalla vakavasti [9, 10]. Tämä siitäkkin huolimatta, että esimerkiksi länsimaisen elämäntavan kiihdyttämän ilmastomuutoksen on jo pitkään ja useissa yhteyksissä todettu vaikuttavan myös ihmiskunnan terveyteen [11, 2]. Ituja ajattelun muutokseen on kuitenkin nähtävissä. WHO:n viimeisimmässä terveyden edistämisen julistuksessa vuodelta 2016 yhtenä keskeisenä viestinä on irtottautuminen kestävämmistä tuotantotavoista ja kuluttamisesta [12, 13]:

”Ihmisten terveyttä ei voi enää erottaa planeetan terveydestä, eikä talouskasvu yksin

riitä takaamaan väestöterveyttä. Terveyteen liittyvät haasteet lisääntyvät, ja voimakkaat markkinavoimat toimivat terveyden edistämistä vastaan. [...] Hallituksilla, niin kansallisella, paikallisella kuin globaalilla tasolla, on merkittävä vastuu tuoda esiin kestävämmien tuotantotapojen ja kulutuksen vahingolliset vaikutukset [terveyteen].” [12] (suom. kirjoittajat)

Kansanterveystieteen perustarkoituksena on pureutua terveysongelmien juurisyihin. Tästä ja yllä kuvatusista Shanghain julistuksen [12] lausumasta huolimatta, kansanterveystieteessä ei olla vastattu ilmastomuutoksen ja muiden ekokriisien aiheuttamiin ihmisen ja planeetan terveysvaikutuksiin. Ekokriisit ovat luonteeltaan erilaisia kuin kansanterveystieteen perinteiset, usein paikalliset ja suoraviivaisemmat huolenaiheet, kuten tupakointi tai ilmansaasteet. Tämän vuoksi niitä ei voida myöskään ehkäistä vallitsevin kansanterveystieteellisin keinoin vaan tarvitaan ajattelua ja toimintaa ohjaavan paradigman muutosta. [5.] Viime vuosikymmenien aikana eri tieteenaloilla onkin syntynyt erilaisia lähestymistapoja, joissa ihmisen terveyttä tarkastellaan suhteessa luonnon ja ekosysteemien hyvinvointiin, ja joista ekologisen perustansa unohtanut kansanterveystiede voisi ottaa oppia.

Esittelemme ja vertailemme tässä kirjallisuuden perustuvassa artikkelissa maailmalla tunnettuja ja käytettyjä, ekologisesti orientoituneita näkökulmia terveyteen. Näkökulmat ovat One Health, EcoHealth, Planetary Health ja Ecological public health. Artikkelin tarkoituksena on lisätä näiden käsitteiden tunnettuutta kansanterveystieteen kentällä Suomessa punniten samalla niiden käyttömahdollisuuksia ja rajoitteita. Olemassa olevien käsitteiden rajoitteista johtuen tämän artikkelin toisena tavoitteena on hahmotella suuntaviivat uudelle ekososiaaliselle terveysparadigmalle. Ekososiaalinen näkökulma on Suomessa tunnettu muilla tieteenaloilla, kuten sosiaalityössä ja kasvatustieteissä. Esittelemässämme ekososiaalisessa terveysparadigmassa suomalainen yhteiskunta- ja kasvatustieteellinen ekososiaalisuus -keskustelu [kts. 14, 15, 16, 17, 18] yhdistyy kansainväliseen, erityisesti kanadalaiseen näkemykseen ihmisen terveyden ja ekosysteemien hyvinvoinnin keskinäisriippuvuudesta [kts. 19, 20]. Vaikka keskitymme artikkelissa kansan-

terveystieteeseen, kirjoituksemme heijastelee todennäköisesti myös sitä, miten muissa terveyteen linkittyvissä tieteissä ympäristöstä ja luonnosta on totuttu ajattelemaan. Ekososiaalinen terveysparadigma on näin ollen sovellettavissa myös muiden terveystieteiden piirissä.

KANSANTERVEYSTIEDE JA SUHDE LUONTOON

Kansanterveystieteen kehitys on sisältänyt erilaisia tieteen sisäisiä ja yhteiskunnallisia painotuksia, joista osa vaikuttaa kansanterveystieteeseen edelleen. Riippumatta erilaisista painotuksista suhtautuminen ympäristöön ja luontoon on tieteenalalla kuitenkin säilynyt pääpiirteissään samanlaisena. Modernin kansanterveysajattelun alkuaikoina ympäristö miellettiin ihmisen ulkopuoliseksi, ja huomioitiin silloin kun se koettiin uhkaavan ihmisen terveyttä. Luonto koettiin myös resurssivarastoksi niin, että ihminen pyrki suunnittelemaan ympäristön omaa terveyttään edistäväksi. [6, s. 70–73] Tätä käsitystä on kutsuttu myös sanitaatio-ympäristömalliksi, sillä siinä keskitytään terveyden edistämiseen ihmisten välittömässä fyysisessä elinympäristössä [6, 10, s. 619–620, 21]. Muun muassa ympäristöterveyden ala on suoraa jatkumoa tästä mallista [22, s. 145], jonka mukaan ympäristö on lähinnä uhka ihmisen terveydelle [23, s. 166]. Tämä ajattelu vaikuttaa yhä kansanterveyden alalla, kuten terveyden edistämisen politiikassa [7].

Sanitaatio-ympäristömalli on osin yhteneväinen niin kutsutun biomedikaalisen mallin kanssa, jossa korostuu biologiset ja fysiologiset tekijät sekä epidemiologinen syy-seuraussuhteiden mallintaminen. Biomedikaalisen mallin rinnalla kansanterveystieteessä vaikuttaa tällä hetkellä yhteiskuntatieteellinen paradigma, joka selittää ihmisen terveyttä ja sairautta sosiaalisten ja kulttuuristen tekijöiden kautta. [24, s. 26–32.] Yhteiskuntatieteellinen paradigma alkoi painottua Ottawan julistuksen jälkeen 1980-luvulla kun kansanterveyden painopiste siirtyi sosiaalisten determinanttien tutkimiseen [5, 25, s. 38]. Yhteiskuntatieteellisessä lähestymistavassa ympäristö käsitetään pääasiallisesti ihmisen rakentamaksi sosiaalisiksi, kulttuurisiksi ja taloudelliseksi toimintaympäristöksi, jolloin luonto jää tarkastelun ulkopuolelle. Lang ja Rayner ovat tunnistanee näiden mallien lisäksi kaksi muuta kansanterveystieteessä vaikuttavaa ajattelutapaa [26, 67–92]: sosiaalis-behavioristinen malli, mis-

sä keskitytään terveyskäyttäytymiseen ja sosiaalisten normien muuttamiseen, ja tekno-taloudellinen malli, missä oletetaan, että kansanterveys on riippuvainen niin tiedon kuin taloudenkin kasvusta.

Tekno-taloudellinen malli kuvaa sitä, miten kansanterveysajattelua ja -toimintaa ohjaavat erilaiset yhteiskunnalliset ideologiat, viime vuosina erityisesti uusliberalistisen ideologian voimistuminen. Uusliberalismissa on yhden määritelmän mukaan kyse yhteiskunnan moraaliperusteiden ja järjestämisvastuiden muutoksesta suuntaan, jossa markkinat korvaavat (hyvinvointi)valtion ja yksilöä pidetään tärkeämpänä yksikkönä kuin yhteisöä [esim. 27, 28]. Tämä näkyy muun muassa terveyden edistämisen pyrkimyksissä, joissa painotetaan yhä enemmän yksilöllistä pärjäämistä ja vastuunottoa omasta terveydestä. Lisäksi kansalaisten terveyttä ja hyvinvointia tarvitaan ennen kaikkea valtion globaalien kilpailukykyyn kasvattamiseksi. [29] Tosin kansanterveyden ja kansantalouden kytkentä on ollut aina kiinteä, ja terveyden edistämistä on perusteltu kansanterveysajattelun alkua ajoista asti taloudellisilla argumenteilla [30, 31]. Talouskasvun ja terveyden suhde oletetaan siis kaksisuuntaiseksi, toinen toisistaan riippuvaisiksi. Talouden painoutuessa luonnolle ei ole jäänyt juuri muuta sijaa kuin toimia ihmisen terveyden resurssina, mikä näkyy esimerkiksi nykyisin suosituissa luonto- ja eläinavusteisissa terapioissa [31, s. 126–131].

Kansanterveystieteen keskeisenä tarkoituksena on ihmisen, ei muiden ekosysteemien, terveyden edistäminen. Ihmisen ja ympäristön tai luonnon suhde on säilynyt kansanterveysajattelussa erilaisten mallien ja yhteiskunnallisten ideologioiden muuttuessa samana. Luonto on pääasiassa nähty ihmisestä erillisenä tekijänä, jonka hyvinvointia ei tarvitse ottaa huomioon ihmisen terveyden osatekijänä [4 5, 6]. Lisäksi ympäristö on terveysuhka tai terveysresurssi, ts. ihmiseen ulkopuolelta vaikuttava voima. Langin ja Raynerin mukaan kansanterveystieteen ajattelutavat ovatkin antroposentrisiä eli ihmiskeskeisiä ja sivuuttavat siten kysymykset muiden ekosysteemien terveydestä [26]. Nämä antroposentriset ajattelumallit ovat kansanterveystieteeseen niin syvään juurtuneita, että voi puhua tieteen ajattelua ja toimintaa ohjaavasta paradigmasta. Esitämme tässä artikkelissa, että tämä paradigma kaipaa muutosta, jotta vallitseviin ekokriiseihin

ja niistä aiheutuviin terveysvaikutuksiin pystytään tieteenalalla puuttumaan.

MENETELMÄ

Artikkeli perustuu kirjallisuuskatsaukseen, jonka pohjalta on tehty käsitteanalyysi. Aineisto on haettu eri menetelmin johtuen käsiteltävän aiheen vaikiutumattomuudesta, pirstaloituneisuudesta sekä suhteellisesta uutuudesta. Kirjallisuutta etsittiin asiasana-hauilla (sis. käsitteiden nimitykset) tieteellisistä tietokannoista (Web of Science, Scopus), käsitteisiin liittyvistä omista julkaisuista (kuten EcoHealth ja Planetary Health -julkaisut) sekä poimimalla julkaisuja aineiston artikkeleiden lähdeluetteloista. Haku keskittyi ensin artikkeleihin, joissa tarkasteltavana olevia käsitteitä on vertailtu toisiinsa. Tämän jälkeen etsittiin artikkeleita, joissa määriteltiin yksittäisiä käsitteitä. Koska kaikki käsitteet ovat jatkuvassa liikkeessä, täydennettiin kirjallisuudesta saatua kuvaa muilla ajankohtaisilla kirjoituksilla käsitteiden kansainvälisten pääorganisaatioiden sekä tieteellisten julkaisujen internet-sivustoilta.

Kokonaisaineisto analysoitiin aluksi jaetusti tutkijoiden kesken, niin että KK keskittyi ekososiaalisuus -käsitteeseen ja AL ja JP muihin käsitteisiin. Tämän jälkeen kaikki tarkistivat ja täydensivät käsitteistä tehtyjä huomioita, mikäli tarpeen. Aineistoon tutustuttiin ja analyysia tehtiin jo aineiston keräämisen yhteydessä. Kustakin julkaisusta poimittiin käsitteistä keskeiseksi katsottuja ja vertailtavissa olevia ominaisuuksia. Näitä olivat käsitteiden lähtökohdat, arvot, tavoitteet, ja ihmisen luontosuhde. Käsitteiden ominaisuudet koottiin taulukkoon, joka muotoutui lukemisen edessä. Taulukkoa ja siihen koottua tiivistystä käsitteiden ominaisuuksista hyödynnettiin uuden ekososiaalisen terveysparadigman muodostamisen pohjana.

EKOLOGISESTI ORIENTOITUNEET NÄKÖKULMAT TERVEYTEEN

Esittelemämme terveyden ekologiset näkökulmat saattavat vaikuttaa keskenään lähes identtisiltä. Kaikki lähtevät liikkeelle käsityksestä, että ihmiskunnan terveys riippuu luonnonjärjestelmien hyvinvoinnista [32, 26, s. 618], että terveys muodostuu monimutkaisten ihmisen ja luonnon välisten vuorovaikutusprosessien kautta [33, 14, s. 618], ja että terveyden tarkastelussa tarvitaan monitieteistä lähestymistapaa [6]. Näkökulmat

ovat kuitenkin myös selvästi erilaisia suhteessa esimerkiksi siihen, kenen terveydestä ollaan kiinnostuneita, mitkä ovat toiminnan tavoitteet ja arvot, ja millaisena ihmisen luontosuhde käsitetään. Lähestymistavat poikkeavat myös sen suhteen, millä tieteenaloilla ne on kehitetty ja missä yhteyksissä niitä on käytetty. [34.]

Millään tässä artikkelissa esiteltävistä ekologisista lähestymistavoista ei ole vakiintunutta määritelmää [34, 35, 36, s. 11]. Vaikka tässä tekstissä käytetyt lähteet ovat pääasiassa tuoreita, on määritelmiin saattanut tulla julkaisuajan kohtaan mennessä uudelleenmuotoiluja. Lisäksi, käsitteet vaikuttavat koko ajan lähentyvän toisiaan, kun ne ovat vastanneet saamaansa kritiikkiin sekä oppineet toisiltaan [vrt. 37]. Onkin esitetty, että monien käsitteiden ja lähestymistapojen sijaan voisi ottaa käyttöön vain yhden, kattavan määritelmän. Toisaalta on myös huomautettu, että erilaisia näkökulmia tarvitaan, ja että suuntana voisi ennemminkin olla selvemmat eronteot niiden välillä. [38.]

ONE HEALTH

One Health -käsitteen tausta on eläinlääketieteessä ja terveystieteissä, ja tästä kertoo myös näkökulman pohjautuminen termistä One Medicine. Käsite on syntynyt tarpeesta korostaa ihmisten ja eläinten keskinäistä riippuvuussuhdetta sekä eliöstön terveydentilan merkitystä osana kansanterveystyötä. Käsite on sen alkuajoista laajentunut monitieteiseksi kattotermiksi sisältäen tieteenaloista ympäristöterveyden, ekologian, ihmis- ja eläinlääketieteen, kansanterveyden, molekyyli- ja mikrobiologian sekä terveystaloustieteen. [38.]

One Health -käsitteestä on tällä hetkellä käytössä sekä kapeita, käsitteen alkuperään linkittyviä, että laajoja, uudempiä tulkintoja. Esimerkiksi WHO [39] on omaksunut näkökulman osaksi toimintaansa ja määrittelee sen kapeasti väestön terveyden edistämiseksi, missä huomio kohdistuu eläinvälitteisten terveysriskien vähentämiseen, elintarviketurvallisuuteen sekä kasvavaan antibioottiresistenssiin. Globaalisti, kansallisesti ja paikallisesti toimivan One Health -komission uuden määritelmän mukaan näkökulmalla tarkoitetaan puolestaan moni- ja poikkitieteellistä toimintaa, missä ihmisten, eläinten, kasvien ja ympäristöjen terveyttä edistetään ja turvataan paikallisista globaaleille tasoille [40]. Suomessa komission alla toimiva One Health Finland -yh-

Taulukko 1. Ekologisesti orientoituneet näkökulmat terveyteen. Tiivistetty kuvaus terveyden ja ekologisuuuden ulottuvuuksiin liittyvien käsitteiden taustoista, pääpainoalueista ja keskittymisestä. Mukaillen [63].

Käsite / näkökulma	Luontosuhde	Arvot ja fokus	Tieteellinen tausta	Näkökulman esittämä kritiikki
One Health	Bio- / antroposentrinen	Ihmis- ja eläinkunnan suhde ympäristöön Mikrobiston terveys, eläinperäiset sairaudet, tartuntataudit, lääkeresistenssi	Lääketiede, (eläinlääketiede), (monitieteellinen)	Ihmis- ja eläinkunnan ja elöistön terveyden riippuvuuden laiminlyönti
EcoHealth	Ekosentrinen	Terveys holistinen kokonaisuus: ihmisen ja ympäristön keskinäisriippuvuus Biodiversiteetti ja ekosysteemien terveys, kestävyys, ihmisen terveyden suhde luonnonvarojen hallintaan Ekosysteemien terveyden edistäminen	Monitieteinen: ekosysteemin hallinta ja suojele (ekologia), ihmis- ja eläinlääketiede, kansanterveystiede, humanistiset ja yhteiskuntatieteet	Ihmiskeksinen yhteiskuntarakenne Moderni kansanterveysajattelu; Terveys ei ole ekosysteemeistä irrallinen, vaan holistinen kokonaisuus
Planetary Health	Antroposentrinen	Ihmisen ja väestön terveys riippuvat ympäristöstä ja ekosysteemeistä Ympäristön tilan parantaminen ihmisen terveyden takaamiseksi Luonnonvarojen kestävä käyttö	Lääketiede, tervetieteet, kansanterveystiede	Vallitseva yhteiskuntarakenne: sosiaali-, talous- ja ympäristöpolitiikan riittämättömyys
Ecological public health	Eko- / antroposentrinen	Terveys koostuu luonnon- ja sosiaalisen ympäristön rinnakkaisuudesta; Ekosysteemien terveyden turvaaminen ja edistäminen Modernin kansanterveysajattelun muutos ja sen poliittinen riippumattomuus	Ekologia, filosofia, kansanterveystiede	Vallitsevat kansanterveysnäkökulmat sivuuttavat ihmisen ja ympäristön keskinäisriippuvuuden; Perinteinen kansanterveys riippuvainen taloudellisista ja poliittisista muutoksista
Ekosiaaalinen terveysparadigma	Holistinen	Terveys holistinen kokonaisuus: ihmisten välinen ja ihmisen ja ympäristön välinen keskinäisriippuvuus (yhteiskunnallisten rakenteiden vaikutus kokonaishyvinvointiin) Ekosysteemien terveyden edistäminen	Yhteiskuntatieteet, humanistiset tieteet, ympäristötieteet	Vallitseva yhteiskuntarakenne: kulutus ja talouskasvu kestävämpiä. ihmisen toiminta ja egoisuus, ihmisten välisen ja ihmisen ja luonnon välisen vuorovaikutteisuuden ja keskinäisriippuvuuden laiminlyönti

teisö puhuu verkoston toiminnan yhteydessä hyvin laajasti ”yhteisestä hyvinvoinnista” [41].

One Health -näkökulman ydinarvot ovat näin osittain laajentuneet ihmisen terveydestä, johon eläinkunnan terveys vaikuttaa [34], kaikkien ekosysteemien hyvinvoinnin takaamiseen [40, 41]. Näkökulma on siis siirtymässä perinteisestä, biomedikaalisesta tulokulmastaan kohti terveyden holistisempaa tarkastelua, mikä johdetaan osin käsitettä kohtaan esitetystä kritiikistä [34, 36, 38, 40].

One Health -näkökulmaa pidetään vastaavaanlaisten käsitteiden joukossa vakiintuneimpana, käytännössä näkyvämpänä ja eniten hyödynnettyä politiikkaa ja käytäntöjä ohjaavana toimintamallina. Sen ovat ottanut käyttöön niin kansainväliset kuin kansallisetkin julkiset ja kolmannen sektorin toimijat. One Health on käsitteistä myös ainoa, jolla on vakiintunut asema Suomessa sekä virallinen suomennos ’Yhteinen Terveys’ [42].

ECOHEALTH

EcoHealth -käsite (EkoTerveys) tuli tunnetuksi 1990-luvulla Kanadassa [43], mutta sen alkujuurit ovat joidenkin tutkijoiden mukaan jo 1970-luvulla [34, 36, 38]. Näkökulman holistinen terveysajattelu haastaa biomedikalistisen ajatuksen terveydestä yksinkertaisina patologioina ja se määrittelee terveyden pikemminkin luonnollisen ja sosiaalisen ympäristön sekä taloudellisten tekijöiden summana [38, 43]. EcoHealth -näkökulman tieteellinen pohja on muun muassa ekosysteemi- ja ympäristötutkimuksessa, ihmis- ja eläinlääketieteessä, kansanterveystieteessä sekä humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä. Taustansa vuoksi näkökulman pääteemat liittyvät niin ihmisen ja ekosysteemien terveyden kuin myös kestävyden teemoihin. [34, 38.]

EcoHealth -näkökulmaa on pidetty päällekkäisinä One Health -näkökulman kanssa, mutta selvänä erona on ollut sosiaalisen ympäristön merkityksen korostaminen ensimmäisessä [38]. Lisäksi, toisin kuin muiden näkökulmien kohdalla, EcoHealth-näkökulmassa pienimpienkin organismien vaikutus ekosysteemien kautta ihmisen terveyteen nähdään merkittävänä. Käsitteestä käytetäänkin myös nimitystä ’ekosysteemien lähestymistapa terveyteen’ (Ecosystem approach to human health) [3]. Myös näkökulman nimeä kantavan tieteellisen julkaisun The

EcoHealth:in mukaan käsitteen pääfokus on ihmis- ja eläinkunnan ja ekosysteemien kokonais-terveyden lisäksi ekosysteemien – missä ihminen on osana – keskinäisyyden tunnistavassa tutkimuksessa [34].

EcoHealth -käsitteellä on vakiintunut asema tutkijoiden parissa. Vaikka näkökulman arvoissa korostuvat ekosysteemien kokonaisterveys ja kestävyys [34], eivät nämä kuitenkaan näy vielä tutkimuksessa [44, 45]. Lisitzen ja Wolbringin tutkimuksen mukaan EcoHealth -tutkijat ottavat kyllä huomioon sosiaalisia ja ekologisia, mutta eivät elinympäristöön, politiikkaan ja kulttuuriin liittyviä terveyden determinantteja. Näkökulmassa tulisikin heidän mukaansa ymmärtää terveyteen vaikuttavat tekijät entistä laajemmin, jotta monimutkaisesti muodostuvaan terveyteen voisi entistä paremmin vaikuttaa. [44.]

PLANETARY HEALTH

Viimeisimpänä tulokkaana terveyteen ekologisesti orientoituneiden käsitteiden kentällä on 2010-luvun loppupuolella keskusteluun noussut Planetary Health -näkökulma (planetaarinen terveys). Termin käyttöönviihijänä voidaan pitää Rockefeller-säätiötä ja The Lancet -julkaisua, jonka alaisuuteen on vuonna 2017 perustettu The Lancet Planetary Health -lehti [46].

Planetary Health -näkökulman tieteellinen tausta pohjautuu kapeimmillaan terveystieteisiin ja muihin ihmiskeskeisiin tieteenaloihin. Eläinlääketiede tai eliöstön ja ekosysteemien tilaan ja terveyteen keskittyvä tutkimus jäävät näin ollen ulkopuolelle. [34.] Laajemmin tarkasteltuna näkökulman tausta on monitieteinen, sisältäen lääketieteen, ekologian, ympäristötutkimuksen sekä taloustieteen, jotka kohdistuvat ihmisten aiheuttamien ympäristökatastrofien terveysvaikutusten arviointiin [47]. Näkökulman pääarvona korostuu ihmisen terveys yksilön ja yhteiskunnan tasolla, nyt ja tulevaisuudessa [34, 47, 48]. Terveyden eriarvoisuuden torjuminen ja tähän liittyen terveyden sosioekonomiset tekijät ovat näkökulmassa myös keskeisiä [34].

Kriitikoiden mukaan eläinkunnan ja eliöstön terveys nousee Planetary Health -näkökulmassa oleelliseksi lähinnä silloin, kun niiden koetaan uhkaavan ihmisen terveyttä. Näkökulman asettelman kuvaillaankin tarkastelevan ihmisen terveyttä sitä potentiaalisesti uhkaavista, ympäristöllisistä tekijöistä käsin, missä yhteydessä toi-

minnan suunnittelua ja tarkastelua keskeisenä arvona määrittää ensisijaisesti ihmiskunnan kestävyys, toissijaisesti ekosysteemien ja biodiversiteetin arvokkuus. [34.] Näkökulma pyrkii vahvistamaan ihmisen terveyttä kaikissa poliittikoissa kohdistuen kehitysvaatimuksia laajalti sosiaali-, talous- ja ympäristöpoliittisiin toimiin. Tässä yhteydessä, ja toisista näkökulmista poiketen, ihminen tunnistetaan voimakkaasti ympäristöönsä vaikuttavana tekijänä [32, 46].

The Lancet Planetary Health:n pääkirjoitus tammikuulta 2019 heijastelee edelleen antroposentristä näkökulmaa. Kirjoitus otsikolla ”The bigger picture of planetary health” peräänkuuluttaa uusia artikkelikäsitteitä, joissa etsitään ratkaisuja poliittisiin, taloudellisiin, sosiaalisiin, ja ympäristötekijöihin, jotka vaikuttavat ihmisten terveyteen [48]. Myös globaali Planetary Health -verkosto määrittelee ajankohtaisilla internetsivuillaan toiminnan pyrkivän ihmisen terveyden edistämiseen [47]. Huolimatta näkökulman kapea-alaisuudesta ja verrattain vähäisemmästä kehittämisestä, on se kuitenkin ehtinyt vakiinnuttamaan asemaansa terveyttä ekologisesti tarkastelevassa keskustelussa [34].

ECOLOGICAL PUBLIC HEALTH

Vastatakseen kansanterveysajattelun ekologisen näkökulman puutteisiin tutkijat Tim Lang ja Geof Rayner ovat esitelleet 2010-luvulla käsitteen Ecological Public Health (ekologinen kansanterveys) [10, 26, 49]. Näkökulman perusta on kuitenkin jo 1960-luvulla, jolloin muun muassa John Hanlon esitti ajatuksen, kuinka terveys on moniulotteinen ja kompleksinen systeemi.

Langin ja Raynerin Ecological Public Health -näkökulman keskiössä ovat terveyden kompleksit, dynaamiset ja integroituvat ulottuvuudet. Näitä ulottuvuuksia ovat 1) materiaallinen/fyysinen, 2) biologinen/fysiologinen, 3) kognitiivinen ja kulttuurinen, sekä 4) ihmisten välinen sosiaalinen kanssakäynti. [10, s. 625, 630–631.] Tutkijat puuttuvat ajattelussaan vahvasti myös ekokriisien juurisyihin ja kritisivat kansanterveysajattelua, jonka (poliittinen) painoarvo ja merkitykset vaihtelevat taloussuhdanteiden mukana. Tutkijoiden mukaan taloudellinen kehitys on etäännyttänyt ihmisen suhdetta planeettaan, huolimatta siitä, että ihmisen terveys riippuu ekosysteemien terveydestä. [6, 10, s. 625.]

Huolimatta Raynerin ja Langin perusteellisesta ja perustellusta näkökulman esityksestä, ei Ecological Public Health -käsite ole toistaiseksi löytänyt tietään kansanterveystieteen tutkijoiden pariin. Vaikka näkökulma on laaja-alainen ja se ottaa muita tässä artikkelissa esiteltyjä käsitteitä voimakkaimmin kantaa myös länsimaiseen elämäntapaan ekokriisien taustalla, ei siinä tunnusteta toista keskeistä juurisyitä, nimittäin ihmisen tuhoavaa luontosuhdetta. Lisäksi ihmisten välinen eriarvoisuus saa Raynerin ja Langin [10, 26] ajattelussa vain vähän huomiota. Seuraavaksi esittelemmekin nämä puutteet huomioivan, uuden näkökulman, johon poimimme edellisistä käsitteistä keskeiset aiheet ja yhdistämme ne ekososiaaliseen ajatteluun.

EKOSOSIAALINEN NÄKÖKULMA KANSANTERVEYSTIETEeseen

EKOSOSIAALINEN PARADIGMA

Viime vuosina on yhteiskuntapolitiikan, sosiaalityön ja kasvatustieteen parissa virinnyt keskustelu- ja tutkimussuuntaus, jota yhdistää huoli luonnon tilasta, pohdinta ihmisen roolista ekosysteemeissä sekä länsimaisen, kulutukseen ja talouskasvuun suuntautuvan yhteiskuntamallin kriittikki. Tällä ekososiaalisuudeksi nimetyllä näkökulmalla on kolme kiinnekohtaa: luonto, sosiaalinen maailma sekä talous, joiden tulisi toimia tasapainoisessa ja vastavuoroisessa suhteessa. [kts. 15, 16, 17, 50.] Nämä vastaavat kestävä kehityksen peruspilareita, mutta siinä missä Raynerin ja Langin [10, s. 93] ekologinen kansanterveysajattelu perustuu kestävään kehitykseen, sanoutuu ekososiaalinen paradigma tästä irti. Nykyisen kestävyysajattelun katsotaan toimivan liikaa talouden ehdolla eli edustavan niin sanottua heikkoa kestävyyttä vahvan, eli kaikki kolme sektoria tasapuolisesti huomioivan kestävyuden sijaan [15]. Salonen esittääkin ekososiaalisen paradigman yhteydessä käsityksen näiden sektoreiden välillä vallitsevasta keskinäisriippuvuudesta. Ekologiseen ajatteluun nojaavan ajattelumallin mukaisesti ihmisen ja siten myös talouden ja yhteiskunnan hyvinvointi on lopulta riippuvainen hyvinvoinnista ja kestävästä ympäristöstä. [51.]

Ekososiaalisessa näkökulmassa ympäristöongelmien juurisyynä pidetään talouskasvuun ja materiaaliseen hyvinvointiin perustuvaa länsi-

maista elämäntapaa [52]. Näkökulmassa suhtaututaan kriittisesti uusliberalistiseen ideologiaan, joka korostaa talouskasvun lisäksi kilpailullisuutta ja yksilöllisten preferenssien toteuttamista yhteisöllisyyden sijaan [27, 53, s. 62–64]. Tässä ajattelussa on paljon yhtymäkohtia muun muassa degrowth-liikkeeseen, joka kyseenalaistaa talouskasvun välttämättömyyden hyvän elämän edellytyksenä [54].

Ekososiaalisuuden keskeisenä lähtökohtana on ihmisen ja luonnon vahva keskinäisriippuvuus [50, s. 15, 55, 52]. Kaikki ihmisen toiminnot ovat täysin riippuvaisia luonnosta ja sen kiertokulusta, ja ihminenkin on ekosysteemi itsessään [56, s. 31]. Siten luonto ja ihmisten toiminta ovat toisiinsa lujasti kietoutuneita [57, s. 167]. Ekososiaalisuus edustaakin relationaalista paradigmaa, jonka mukaan todellisuus rakentuu vain suhteessa muihin ihmisiin, eliöihin ja laajempaan ympäristöön [55]. 'Sosiaalisuus' ei siis ole vain ihmisten välistä, vaan sillä tarkoitetaan kaikkien eliöeläinten ja ekosysteemien suhteita toisiinsa. Tämä kaiken ajattelun läpäisevä relationaalisuus on selvin ero esimerkiksi Langin ja Raynerin ekologiseen kansanterveyden näkökulmaan, jossa ei oteta kantaa ihmisten ja muiden ekosysteemien väliseen vastavuoroiseen suhteeseen.

Ekososiaalisen näkökulman mukaan ympäristökriisi on väistämättä myös sosiaalinen kriisi, koska ympäristöongelmat vaikuttavat eniten kaikkein heikoimmassa asemassa olevien elinolosuhteisiin ja -mahdollisuuksiin [16, s. 4]. Ihmisellä on vapaus käyttää luontoa, mutta vapauden mukana tulee vastuu niin luonnolle kuin muille ihmisille [17]. Tämä ihmisten välinen vastuu pitää sisällään niin syntymättömät sukupolvet kuin nykyisetkin ihmiset riippumatta heidän maantieteellisestä sijainnistaan. Ekososiaalisen paradigman omaksunut toimija ottaa toimissaan huomioon globaalin oikeudenmukaisuuden eikä aiheuta vahinkoa muille tavoitellessaan omaa hyvinvointiaan. [14, s. 11–4, 58.] Globaaliin oikeudenmukaisuuteen liittyvät myös epätasaiset valtarakenteet valtioiden ja alueiden välillä – vauriissa teollisuusmaissa on ollut tapana siirtää niin luonnolle kuin sosiaaliselle ympäristölle haitallisia toimintoja kehittyviin maihin, jotka ovat tästä toiminnasta taloudellisesti riippuvaisia [8, s. 101–102]. Talouden ja materiaalisen hyvinvoinnin kasvuun tähtäävä toiminta ei ole siis haitallista ainoastaan luonnolle, vaan myös ih-

misten välisten suhteiden laadulle ja oikeudenmukaisuuden kokemukselle [vrt. 4].

EKOSOSIAALINEN TERVEYSPARADIGMA

Esitämme tässä yhteenvetoluvussa idean ekososiaalisesta terveysparadigmasta, jossa kokoamme yhteen edellä esitetyistä näkökulmista ihmisen ja muiden ekosysteemien terveyden kannalta keskeisimmät ulottuvuudet. Ensinnäkin ekososiaalinen terveysparadigma ottaa lähtökohdakseen holistisen ja relationaalisen terveystieteen, jossa otetaan huomioon niin ihmisen kuin muiden ekosysteemien terveys. Kansanterveyden keskeisiä määrittäjiä laajennetaan ottamalla mukaan ns. ekologiset determinantit [20]. Ekologisilla determinanteilla tarkoitetaan niin ihmisen kuin koko maapallon ja sen ekosysteemien hyvinvointia uhkaavia tekijöitä eli muun muassa ilmakehän typpi-, hiilidioksidi- ja otsonipitoisuutta, biodiversiteetin monimuotoisuutta, merien ja juomaveden puhautusta sekä teollisuuden ja maatalouden tuottamia kokonaispäästöjä ilmakehään, maaperään ja vesistöihin [5, 20]. Näistä tekijöistä käytetään myös nimitystä maapallon rajat, mikä korostaa sitä, että planeetan resurssit eivät ole äärettömät [59, 60].

Ekologisten determinanttien huomioonottaminen terveystieteellisessä ajattelussa on myös yksi toimista, joita Kanadan kansanterveysjärjestö CPHA ehdottaa polulla kohti ekologisempaa kansanterveyttä. CPHA:n raportissa suositellaan tämän lisäksi seitsemää muuta toimenpidettä polulla ekologiseen terveyden edistämiseen. Raportin mukaan kansanterveystiede tulisi uudelleenmuotoilla siten, että se pitää sisällään myös ylisukupolvisen, ylipaikallisen sekä lajit ylittävän vastuun ja huolenpidon. [11.] Tämä näkökulma vastaa ekososiaalisuuden käsitystä siitä, että ihmiset ja eliöt ovat saman verkoston osia, joiden toiminta on vastavuoroisessa suhteessa toisiinsa [15, s. 11–14]. Lisäksi raportissa esitetään, että yhteiskunnallisten arvojen ja normien on väistämättä muututtava, ja tässä kansanterveyden ammattilaisten on oltava aktiivisesti mukana [11].

Tämä arvojen muutos on mahdollinen vain, jos kansanterveystieteessä pohditaan kriittisesti alan peruslähtökohtia ja -arvoja sekä niiden aiheuttamia ongelmia. Keskeisimmät haasteet liittyvät käsityksiin terveyden ja talouden sekä ihmisen ja luonnon keskinäisistä suhteista. Näihin haasteisiin ekososiaalinen terveysparadigma tarjoaa käyttökelpoisen lähestymistavan. Ekososiaa-

lisessa hyvinvointitutkimuksessa kyseenalaistetaan muun muassa se, missä määrin materiaallinen vauraus tuottaa (lisä)hyvinvointia [kts. 15, 58]. Samoin kansanterveystieteessä voitaisiin pohtia enemmän sitä, tuottaako talouskasvu enää lisää kokonaisterveyttä [61], ja jopa sitä, milloin terveyden edistäminen on ekologisesti ja sosiaalisesti kestävää.

Taloukskasvun haitallisuus ei rajoitu ainoastaan luonnon hyvinvoinnin vähenemiseen vaan sillä on seurauksia myös ihmisten välisiin suhteisiin. Sosioekonominen eriarvoisuus ja sen aiheuttamat terveyserot ovat olleet kansanterveystieteen kiinnostuksen kohteena jo vuosikymmenten ajan. Kuitenkaan, tässäkin suhteessa kansanterveystiede ei ole paneutunut erojen todellisiin juurisyihin. Ekososiaalisesta näkökulmasta tämä eriarvoisuus on pitkälti seurausta kapitalistisesta ja uusliberalistisesta yhteiskuntajärjestyksestä, jota ohjaa taloukskasvun lisäksi yksilön roolin korostaminen [kts. 62, 28]. Siten kääntyminen pois jatkuvaa taloukskasvua tavoittelevasta yhteiskunnasta voisi lisätä väestön terveyttä, mutta ennen tällaista siirtymää tarvitaan lisää keskustelua ja ymmärrystä siitä, kuinka syvällä kansantalouden ja kansanterveyden yhteiset juuret ovat, ja millaisia konkreettisia muutoksia siirtymä vaatii.

Ihmisen terveys on lopulta täysin riippuvainen maapallon hyvinvoinnista ja terveydestä. Tämän holistisen terveystieteellisen lisäksi ekososiaalisen terveystieteellisen toisena keskeisenä lähtökohdalla on relationaalinen luontosuhde. Konkreettisesti tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että Terveys kaikissa politiikoissa -ajattelussa otetaan huomioon päätösten ekologiset vaikutukset. Kaikessa politiikassa, terveystieteessä mukaan lukien, päätösten ensisijainen tarkastelukohde olisi sitten koko planeetan hyvinvointi eikä ainoastaan ihmisen hyvinvoinnin lisääntyminen.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Ekokriisit eivät ole ihmisen elämismailmasta irrallisia, vaan vaikuttavat monin eri tavoin ihmiskunnan terveyteen. Kansanterveysajattelu on jo murroksessa, mistä esimerkkinä toimii ekologinen kansanterveys -näkökulma. Alalla on käytössä myös muita, osin kilpailevia ekologisesti orientoituneita käsitteitä, jotka hakevat vielä muotoaan. Tässä artikkelissa esitetyissä käsitteissä on yhtäläisyyksiä, mutta myös selkeitä eroja esimerkiksi arvoissa ja tavoitteissa. Käsitteet ovat

niiden alkuperäisistä määritelmistään lähentyneet toisiaan entisestään, kun ne ovat oppineet toisiltaan ja saamastaan kritiikistä.

Terveystieteiden piirissä tällä hetkellä vahvimmin käytössä olevat One Health ja Planetary Health -käsitteet eivät kuitenkaan käsittele ekokriisien ja siten myös ihmisten terveyteen vaikuttavia pohjimmaisia kysymyksiä. EcoHealth ja Ecological Public Health -näkökulmissa lähtökohdalla on ekokriisien syiden tarkastelu, mikä vastaa paremmin kansanterveyden tavoitetta pureutua terveysongelmien juurisyihin. Näissäkin käsitteissä ei tunnusteta toista keskeistä ekokriisien syytä – ihmisen tuhoavaa luontosuhdetta ja ihmiskeskeistä ajattelutapaa. Tämä on otettu lähtökohdaksi ekososiaalisessa ajattelussa.

Hahmottelemme tässä artikkelissa idean ekososiaalisesta terveystieteestä, jossa terveys ymmärretään holistisena kokonaisuutena, ihmisen luontosuhde relationaalisena, ekologiset determinantit keskeisinä kansanterveyden määrittäjinä, ja taloukskasvu ekologisten kriisien, niistä aiheutuvien terveyshaittojen sekä terveyden eriarvoisuuden juurisyinä. Ekososiaalisessa paradigmassa terveyden edistäminen on maapallon rajat ja ihmisten sosiaaliset ympäristöt huomioonottavaa. Esittelemäämme ideaa on syytä edelleen tarkentaa, jotta sen voisi ottaa ekologisesti ja terveyden näkökulmasta käänteentekeväksi ekososiaalisen kansanterveystieteen perustaksi.

RAHOITTAJAT:

Tutkimusta ei ole rahoittanut mikään tahon.

KIRJOITTAJIEN KONTRIBUUTIOT:

Kuukka kokosi kirjallisuutta ja kirjoitti ensimmäisen version ekososiaalisista käsitteistä ja pohdinnasta. Kuukka täydensi ja kommentoi muita artikkelin osia sekä viimeisteli artikkelia.

Lehtonen kokosi kirjallisuutta ekologisesti orientoituneista terveystieteistä ja kirjoitti niistä ensimmäisen version. Lehtonen täydensi ja kommentoi muita artikkelin osia, ja osallistui artikkelin oikolukuun.

Pulkki kirjoitti ensimmäisen version johdannosta, kokosi kirjallisuutta eri käsitteistä, täydensi ja kommentoi tekstiä, sekä viimeisteli artikkelia. Artikkelin alkuperäinen idea tuli Pulkilta, ja hän toimi työn ohjaajana.

Kaikki kirjoittajat ovat lukeneet viimeisen version ja hyväksyneet sen.

Climate change, biodiversity loss, soil degradation and water pollution are examples of ongoing ecosystem crises on our planet. These eco-crises have been identified to have a direct and indirect impact on human health in the short and long term. The ecological perspective has become increasingly visible internationally also in the field of health science. However, the Finnish public health science and its fields of application, such as health promotion policy, still lacks an ecological perspective.

In this article, we compare ecologically oriented concepts and perspectives used in health sciences. These include One Health, EcoHealth, Planetary Health and Ecological public health. In addition to these, we present an ecosocial paradigm familiar from other disciplines. The aim is to raise awareness of ecologically oriented concepts of health in Finland, to weigh their advantages and limitations and potential as a revolutionary new ecological perspective. We reflect on the relationship between these concepts to the

prevailing public health orientation and challenge it by presenting the idea of an ecosocial health paradigm. The article is based on earlier literature that describes the similarities and differences of the above-mentioned concepts.

In the field of health sciences, there are several ecologically oriented concepts with similarities but also clear differences. These concepts are not intervening on the root causes of eco-crises, and hence human health. That is why we are proposing to adopt the idea of an ecosocial health paradigm in order to enable a more effective ecological turnaround both in public health thinking and in practice.

Keywords: health, eco-crisis, ecological perspectives of health, ecosocial

Saapunut 13.06.2019
Hyväksytty 31.10.2019

LÄHTEET

- (1) WHO. Ten threats to global health in 2019. Luettu 28.4.2019. <https://www.who.int/emergencies/ten-threats-to-global-health-in-2019>
- (2) Watts N, Amann M, Ayeb-Karlsson S, ym. The Lancet countdown on health and climate change: from 25 years of inaction to a global transformation for public health. *Lancet* 2017;391:581–630. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(17\)32464-9](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(17)32464-9)
- (3) Lawrence R, Forbat J. Rethinking conceptual frameworks and models of health and natural environments. *Health* 2019;23:158–179. <https://doi.org/10.1177/1363459318785717>
- (4) WHO. Ottawa charter for health promotion, 1986. Luettu 25.1.2019 http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0004/129532/Ottawa_Charter.pdf
- (5) Hancock T. Population health promotion 2.0: An eco-social approach to public health in the Anthropocene. *Can J Public Health* 2015;106:E252. <https://doi.org/10.17269/cjph.106.5161>
- (6) Lang T, Rayner G. Ecological public health: the 21st century's big idea? *BMJ* 2012;345:e5466. <https://doi.org/10.1136/bmj.e5466>
- (7) Kuukka, K. Luonnon hyvinvointi, ihmisen terveys: ekososiaalinen näkökulma terveyden edistämiseen. Pro Gradu -opinnäytetyö. Tampereen yliopisto, 2019.
- (8) Helne T, Julkunen, R, Kajanoja J, ym. Sosiaalinen politiikka. Helsinki; WSOY; 2003, 35.
- (9) Hancock T. It's the environment, stupid. *Health promot int* 2011;26:ii168–ii172. <https://doi.org/10.1093/heapro/dar064>
- (10) Rayner G, Lang T. Ecological public health: Leaders, movements and ideas to shift the boundaries between the normal and the desirable. Kirjassa: Butler C, Dixon J, Capon A. (toim.) *Health of People, Places and Planet: Reflections based on Tony McMichael's four decades of contribution to epidemiological understanding.* Anu Press; 2015, 617–642.
- (11) CPHA. Global change and public health: addressing the ecological determinants of health. Canadian Public Health Association, 2015. Luettu 10.4.2019. https://www.cpha.ca/sites/default/files/assets/policy/edh-discussion_e.pdf
- (12) WHO. Shanghai Declaration on promoting health in the 2030 Agenda for Sustainable Development, 2016. Luettu 28.4.2019. <https://www.who.int/healthpromotion/conferences/9gchp/shanghai-declaration.pdf?ua=1>
- (13) WHO. Promoting health. Guide to national implementation of the Shanghai Declaration.

- Geneva: World Health Organisation, 2017. Luettu 10.4.2019. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/260172/WHO-NMH-PND-18.2-eng.pdf>
- (14) Helne T, Silvasti T. Johdanto. Kirjassa: Helne T, Silvasti, T. (toim.) Yhteyksien kirja. Etappeja ekososiaalisen hyvinvoinnin polulla. Helsinki; Kelan tutkimusosasto: 2012, 10–23.
- (15) Hirvilampi T. Kestävän hyvinvoinnin jäljillä: Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen. Helsinki; Kela, Sosiaali- ja terveyturvan tutkimuksia 136: 2015.
- (16) Matthies AL, Närhi K. Introduction: it is the time for social work and social policy research on ecosocial transition. Kirjassa: Matthies AL, Närhi K. (toim.) The Ecosocial Transition of Societies: The contribution of social work and social policy. Lontoo; Routledge: 2016, 1–14. <https://doi.org/10.4324/9781315615912>
- (17) Salonen A, Bardy M. Ekososiaalinen sivistys herättää luottamusta tulevaisuuteen. Aikuiskasvatus 2015;35:1.
- (18) Väri V-M. Kasvatus ekokriisin aikakaudella. Tampere; Vastapaino: 2018.
- (19) Hancock T. It's the environment, stupid. Health promot int 2011;26:ii168-ii172. <https://doi.org/10.1093/heapro/dar064>
- (20) Hancock T, Spady DW, & Soskolne, CL (toim.) Global change and public health: addressing the ecological determinants of health. Canadian Public Health Association: 2016. Luettu 10.4.2019. <https://cpa.ca/sites/default/files/assets/policy/edh-brief.pdf>
- (21) Lang T, Rayner G. Beyond the golden era of public health: charting a path from sanitarianism to ecological public health. Public Health 2015;129:1369–1382. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2015.07.042>
- (22) Mussalo-Rauhamaa H. Ympäristöterveys ja terveysvalvonta. Kirjassa: Sihto M, Palosuo H, Topo P, ym. (toim.) Terveyspolitiikan perusta ja käytännöt. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos; 2013, 145–56.
- (23) Kessel A, Stephens C. Environment, ethics & public health. The climate change dilemma. Kirjassa: Dawson A. (toim.) Public health ethics. Key concepts and issues in policy and practice. Cambridge: University Press; 2011, 154–174. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511862670.010>
- (24) Sihto M. Terveyspolitiikka, kansanterveys ja terveyden edistäminen – käsitteitä ja kehityskulkuja. Kirjassa: Sihto, M, Palosuo, H, Topo, P, ym. (toim.) Terveyspolitiikan perusta ja käytännöt. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos; 2013, 14–38.
- (25) Palosuo H, Lahelma E. Terveyden sosiaaliset määrittäjät. Kirjassa: Sihto M, Palosuo H, Topo P, ym. (toim.) Terveyspolitiikan perusta ja käytännöt. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos; 2013, 39–55.
- (26) Rayner G, Lang T. Ecological public health – Reshaping the conditions for good health. New York: Routledge; 2012. <https://doi.org/10.4324/9780203134801>
- (27) Helén I. Elämän politiikat. Yhteiskuntatutkimus Foucault'n jälkeen. Tutkijaliitto, Helsinki; 2016.
- (28) Ayo N. Understanding health promotion in a neoliberal climate and the making of health conscious citizens. Crit public health 2012;22:99–105. <https://doi.org/10.1080/09581596.2010.520692>
- (29) Saarinen A, Salmenniemi S, Keränen H. Hyvinvointivaltiosta hyvinvoivaan valtioon. Hyvinvointi ja kansalaisuus suomalaisessa poliittisessa diskurssissa. Yhteiskuntapolitiikka 2014;79:6.
- (30) Harjula M. Hoitoonpääsyn hierarkiat: Terveyskansalaisuus ja terveyspalvelut Suomessa 1900-luvulla. Tampere: Tampere University Press; 2016. https://doi.org/10.26530/OAPEN_594030
- (31) Pálsdóttir AM, Sempik J, Bird W, ym. Using nature as a treatment option. Kirjassa: van den Bosch M, Bird W. (toim.) Oxford Textbook of Nature and Public Health: The role of nature in improving the health of a population. Oxford: Oxford University Press; 2018. <https://doi.org/10.1093/med/9780198725916.003.0027>
- (32) Whitmee S, Haines A, Beyrer C, ym. Safeguarding human health in the Anthropocene epoch: report of The Rockefeller Foundation-Lancet Commission on planetary health. Lancet 2015;386:1973–2028. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(15\)60901-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(15)60901-1)
- (33) Duboz R, Echaubard P, Promburom P, ym. Systems Thinking in Practice: Participatory Modeling as a Foundation for Integrated Approaches to Health. Front Vet Sci 2018;5:303. <https://doi.org/10.3389/fvets.2018.00303>
- (34) Lerner H, Berg, C. A Comparison of three holistic approaches to health: One Health, EcoHealth, and Planetary Health. Front Vet Sci 2017;4:163. <https://doi.org/10.3389/fvets.2017.00163>
- (35) Gibbs EPJ. The evolution of One Health: a decade of progress and challenges for the future. Vet Rec 2014;174:85–91. <https://doi.org/10.1136/vr.g143>
- (36) Unahalekhaka, A, Pichpol, D, Meeyam T, ym. EcoHealth manual. EcoHealth-OneHealth Resource Center, Chiang Mai University; 2013.
- (37) Rabinowitz PM, Pappaioanou, M, Bardosh KL, ym. A planetary vision for one health. BMJ Glob Health 2018;3:e001137. <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2018-001137>
- (38) Roger F, Caron A, Morand S, ym. One Health and EcoHealth: same wine in different bottles? Infect Ecol Epidemiol 2016;6:30978. <https://doi.org/10.3402/iee.v6.30978>
- (39) WHO. One Health, 2017. Luettu 28.4.2019. <http://www.who.int/features/qa/one-health/en/>
- (40) One Health Commission. What is One Health? Luettu 28.4.2019. https://www.onehealthcommission.org/en/why_one_health/what_is_one_health/

- (41) One Health Finland ry. One Health Finland. Luettu 28.4.2019. <https://onehealth.fi/onehealthfinland/>
- (42) Hakanen A, Jalava, J, Kaartinen L. Mikrobilääkeresistenssin torjunnan kansallinen toimintaohjelma 2017–2021. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja; 2017:4.
- (43) Lebel J. Health: an ecosystem approach, 2003. International Development Research Centre. Luettu 21.5.2019.
- (44) Lisitza A, Wolbring G. EcoHealth and the determinants of health: Perspectives of a small subset of Canadian academics in the EcoHealth community. *IJERPH* 2018;15:e1688 <https://doi.org/10.3390/ijerph15081688>
- (45) Lisitza A, Wolbring G. Sustainability within the Academic EcoHealth Literature: Existing Engagement and Future Prospects. *Sustainability* 2016;8:202. <https://doi.org/10.3390/su8030202>
- (46) The Lancet Planetary Health. Editorial: Welcome to The Lancet Planetary Health. *Lancet Planetary Health* 2017;1(1):1. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(17\)30013-X](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(17)30013-X)
- (47) The Planetary Health Alliance. Verkkosivun etusivu. Luettu 28.5.2019. <https://planetaryhealthalliance.org/>
- (48) The Lancet Planetary Health (2019) Editorial: The bigger picture of planetary health. *Lancet Planetary Health* 2019;1(3):1. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(19\)30001-4](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(19)30001-4)
- (49) Lang T, Rayner G. Overcoming policy cacophony on obesity: an ecological public health framework for policymakers. *Obes Rev* 2007;8(suppl. 1):165–181. <https://doi.org/10.1111/j.1467-789X.2007.00338.x>
- (50) Helne T, Hirvilammi T, Alhanen K. Kriisistunto. Dialogi ekologiseen hyvinvointivaltioon siirtymisestä. Helsinki: Kelan tutkimusosasto; 2014.
- (51) Salonen A. Ekososiaalinen hyvinvointiparadigma – yhteiskunnallisen ajattelun ja toiminnan uusi suunta täyttyvällä maapallolla. Kirjassa Hämäläinen J. (toim.) Sosiaalipedagoginen aikakauskirja. 2014, 31–62.
- (52) Hoffrén J. Talouden rengistä sen isännäksi. Kohti todellisen hyvinvoinnin tavoittelua. Kirjassa: Helne T, Silvasti T. (toim.) Yhteyksien kirja. Etappeja ekososiaalisen hyvinvoinnin polulla. Helsinki: Kelan tutkimusosasto; 2012, 64–72.
- (53) Helne T, Hirvilammi T, Laatu M. (2012). Sosiaalipolitiikka rajallisella maapallolla. Helsinki: Kelan tutkimusosasto; 2012.
- (54) Järvensivu P. Degrowth. Kirjassa: Jakonen M, Silvasti T. (toim.) Talouden uudet muodot. Helsinki: Into Kustannus; 2015, 251–267.
- (55) Helne T, Hirvilammi T. Wellbeing and sustainability: a relational approach. *Sustain Dev* 2015;23:167–175. <https://doi.org/10.1002/sd.1581>
- (56) Joutsenvirta M, Hirvilammi T, Ulvila M, Wilén K. Talous kasvun jälkeen. Gaudeamus Oy. 2016.
- (57) Haila Y. Mutual interdependence of humanity and the rest of the nature. Kirjassa: Perkiö M. (toim.) Perspectives to global social development. Tampere: Tampere University Press; 2009, 165–176.
- (58) Gough I. Heat, greed and human need: Climate change, capitalism and sustainable wellbeing. Cheltenham: Edward Elgar Publishing; 2017.
- (59) Butler C. Sounding the alarm: health in the Anthropocene. *IJERPH* 2016;13(7):665. <https://doi.org/10.3390/ijerph13070665>
- (60) Rockström J, Steffen W, Noone K, ym. A safe operating space for humanity. *Nature*, 2009;461(7263):472. <https://doi.org/10.1038/461472a>
- (61) Pulkki J, Perkiö M, Kokkinen L. Kansanterveys ja ekologinen hinta. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti*, 4/2019.
- (62) Salonen A. Sosiaalinen saneeraus – tie ekososiaaliseen sivistykseen. Kirjassa Helne T, Silvasti T. (toim.) Yhteyksien kirja. Etappeja ekososiaalisen hyvinvoinnin polulla. Helsinki: Kelan tutkimusosasto; 2012, 134–147.
- (63) Lehtonen A. Liikunnan ja urheilun ekoteko? Ekologisuuden, terveyden ja kestävyuden yhtenevät teemat suomalaisten liikunnan ja urheilun lajiliittojen toiminnassa. Pro Gradu -opinnäytetyö. Tampereen yliopisto, 2019.

KATJA KUUKKA

TtM

Tampereen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

ANNASTIINA LEHTONEN

TtM

Tampereen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

JUTTA PULKKI

TtT, dosentti, tutkijatohtori

Tampereen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta